

**KELÂMİN İŞLEVSELLİĞİ VE GÜNÜMÜZ
KELÂM PROBLEMLERİ**

(SEMPOZYUM)

(BİLDİRİLER-TARTIŞMALAR)

(24-25 Eylül 1999)

Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Yayına Hazırlayanlar:

A.Bülent ÜNAL - A. Bülent BALOĞLU

İZMİR – 2000

ÇAĞIMIZDAKİ İTİKADÎ SAPMALAR VE KELÂMÎ ÇÖZÜMLER

Doç. Dr. Fikret KARAMAN

Elazığ Müftüsü

İnsanlar, Allah tarafından gönderilen Peygamberler ile onlara vahyedilen ilâhî kitapların emir ve yasaklarına karşı olumlu ya da olumsuz tepkiler göstermişlerdir. Olumsuz tepkiler önem sırasına göre itikadî, amelî ve ahlâkî sapmalar şeklinde ortaya çıkmıştır. Kur'an'da türevleriyle birlikte 218 ayrı yerde tekrarlanan dalâlet kavramının işaret ettiği "*şirk ve inkârı kapsayan bütün sapıklıkları*" bu kapsamda mütalaa etmek mümkündür.¹ Nitekim fatiha suresindeki şu ayetlerde de, geçmişteki toplumların içine düştükleri sapıklıklardan ders alınarak, insanlığın geleceğindeki huzur ve emniyetine dikkat çekilmiştir: "*(Rabbimiz) Ancak sana kulluk ederiz ve ancak senden medet umarız. Bize doğru yolu göster. Kendilerine lütuf ve ikramda bulunduğun kimselerin yolunu; gazaba uğramışların ve sapmışların yoluna değil!*"²

İlk İtikadî Sapmalar: Her Peygamberin kendi kavmine vermek istediği muhtevanın ortak ve merkez noktası "*tevhid Akidesi*" ile onu pekiştiren "*Gayb*"a inanma ilkesidir. Kur'an değişik tarihlerde ve değişik milletlere gönderilen peygamberlerin hayat ve kıssalarına işaret ederken çarpıcı ve ibret dolu bilgiler vermektedir. Hz. Nuh, İbrahim, İsmail, Salih, Lut, Hud, Davud ve Süleyman gibi Peygamberler daha hayatta iken iman prensiplerini tebliğ etme uğruna aile fertlerinden bir kısmı başta olmak üzere kavminin itiraz ve tepkileriyle karşılaşmışlardır. Hz. İbrahim'in babası ve kavmiyle yaptığı şu tartışma bu tür örneklerden sadece bir tanesidir. "*İbrahim, babası Âzere: Bir takım putları tanrılar mı ediniyorsun? Doğrusu ben seni de kavmini de apaçık bir sapıklık içinde görüyorum. Demişti.*"³

¹ M. Fuad Abdulbaki, Mu'cemü'l Müfhees, Darü'l Hadis, Kahire, 1987,s.535. Geniş bilgi için bkz. Cihat Tunç, T. Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İst. c.8. s.428

² Fatiha, 1/5-7

³ Enam,6/6

Hz. Musa ve İsa'nın karşılaştığı güçlükler de diğerlerinkinden farklı değildir. Kur'an hem hayatta iken hem de vefatlarından sonra inat, küfür, isyan ve iftiralarıyla peygamberlerine ihanet ederek sapıklığa düşen Yahudi ve Hıristiyanları şöyle kınamaktadır: *"Gönlünüzün arzulamadığı bir elçi geldikçe, Ona karşı büyüklük tasladınız. (Size gelen) Peygamberlerden bir kısmını yalanladınız, bir kısmını da öldürdünüz. (Yahudiler Peygamberlerle alay ederek) "Kalplerimiz perdelidir." dediler. Hayır; küfür ve isyanları sebebiyle Allah onlara lânet etmiştir. O yüzden çok az inanırlar."*⁴

Görülüyor ki bütün peygamberlerin getirdikleri iman esasları aynıdır. İlk peygamber Hz. Adem ile son peygamber Hz. Muhammed'(a.s)'in getirdiği itikadî prensiplerde değişiklik yoktur. *"Amentü"*yü oluşturan Allah, melek, kitap, resul, ahiret ve kaza-kader inancı hepsinde aynıdır.⁵ Değişen sadece dini hükümler ve hukuka bağlı konulardır. Kur'an bu temel prensipleri inkar edenlerin derin bir sapıklığa düşeceğini bildirmektedir: *"Ey İman edenler! Allah'a, peygamberine indirdiği kitab'a ve daha önce indirdiği kitaba iman (da sebat) ediniz. Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve kıyamet gününü inkâr ederse tam manisyle sapmıştır."*⁶

Yahudi ve Hıristiyanların sapmaları daha sonra da devam etmiştir. Kapitalist düşünceleri benimsemek suretiyle dinsizlik, ateizm ve yasak tanımayıp nefsin arzuladığı her şeyi kendisi için serbest görme saplantısına düşmüşlerdir. Peygamberimiz (a.s) onların bu tür sapmalarına karşı bizi şöyle uyarılmışlardır. *"Karış, karış, zira zira, sizden öncekilerin yoluna gireceksiniz hatta onlar bir keler deliğine girseler siz de arkalarından girersiniz."* Biz: *"Ey Allah'ın Resulü, Yahudilerin ve Hıristiyanların yollarına mı? Diye sorduk. Resulullah (a.s) "Başka kimin olacak?" diye cevap verdi.*⁷

Hz. Peygamber (a.s)'in bi'setinde ise, Mekke halkı psikolojik ve sosyolojik yönden onun getirdiği vahyin muhtevasını kabul etmeye hazır değildi. Zira

⁴ Bakara, 2/87-88

⁵ Doç.Dr.Abdullah Aydemir, İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler, T. Diyanet Vakfı Yayınları, Ank. 1992,s.7.v.d.

⁶ Nisa, 4/136

⁷ Buhârî, Enbiyâ, 52

toplumun çoğu şirk ve puta tapma faaliyeti içindeydi. Bir kısmı da çevrede koloni halinde yerleşmiş Yahudiler ve az sayıda bulunan Hıristiyanların etkisindeydi.

Kur'an ayetlerinin nüzul sırası ve Hz. Peygamber (a.s)'ın tebliğine bakıldığında iman esaslarına öncelik verildiği görülmektedir. Bu nedenle Mekke'de nazil olan ayetler ağırlıklı olarak; tevhid inancına, varlığın sırrına, göklerin nasıl yükseltildiğine, yeryüzünün nasıl beşik gibi uzanıp serildiğine, gökyüzünü süsleyen yıldızların varlığına, bunların birbirleriyle çarpışmadan ve yanlış yörengeye girmeden nasıl hareket ettiklerine dikkat çekerek insanları düşünmeye ve inanmaya davet ettiklerini görmekteyiz. Çünkü insanın ibadet, muamelât ve ahlakî değerler gibi konular karşısındaki tavrı ve sorumluluğu ancak hakiki bir "İman"a sahip olduktan sonra geçerlilik ifade etmektedir. Bu yüzden Mekke döneminde tebliğin ağırlık merkezini itikadî konular teşkil etmiştir. İslâm'ın başlangıcında elbette Hz. Peygamber (a.s)'ın sohbetinin bereketi ve nübüvvet nurunun parlaklığı sayesinde inançlar kuvvetli gönüller ise sarsılmazdı. Zihinleri meşgul eden soruların ve tartışmaların cevabını ilk kaynağından almak mümkündü.

Kelâm İlminin Doğuşu ve Gelişim Süreci: Yeni dönem kelâmcılardan Abdullatif Harputî (v.1916) Kelâm ilminin doğuşu hakkında şu değerlendirmeyi yapmıştır. "Hz. Peygamber (a.s) ile sahabenin şerefli sohbetleri ve tabiin de bu devreye olan yakınlıklarının bereketiyle kalbler şüphe ve fesaddan uzaktı. Asırlarında akaiden bahsedilerek, sözle mücadele vuku bulmadığından ilm-i kelâm tedvin ve te'lif olunmamıştır. Sonraki asırların başında müslümanlar çeşitli fırkalara bölünerek aralarında akide bakımından bir çok bid'at ortaya çıkmıştır. "Fırka-i Naciye"ye mensup olan Ehl-i Sünnet alimleri tarafından sapık fırkaların bid'at ve dalâletlerini araştırmak ve bunların red ve İbtali yoluna gitmek lüzumu hissedilmiş, bunun üzerine kelâm ilminin tedvin ve te'lifi cihetine gidilmiştir. Bu Kelâm'a mütekaddimin Kelâm" adı verilmiştir.⁸

Vahiy dönemi artık sona ermiştir. Gelişen iç ve dış olaylara karşı yeni yorumlara ihtiyaç vardı. Dini metinlerden hüküm çıkarma zarureti, nasrlardaki kapalı metinlerin yorumlanması, II. Yüzyıldan itibaren Arapça'ya çevrilen felsefi metinler, fikir ve vicdan hürriyeti, felsefenin metafizik boyutu, südür nazariyesi, akıl, alemin ezeliği tezi, zarurî ve mümkün varlık gibi temel kavramlar İslâm inancını etkilediğinden kelâm ilminin doğuşunu zorunlu hale gelmiştir.

⁸ Abdullatif Harputî, Tenkihu'l Kelâm Fi Akâid-i İslâm, N. İstikbal Matbaası, İst. 1330..s.5

V. (XI) asır, kelâm ilmi; İmâmü'l Haremeyn el Cüveynî (ö.478/1085) ile öğrencisi Ebû Hâmid el-Gazzâlî (ö.555/111) genel olarak İslâm düşüncesiyle kelâm ilminde bazı değişimleri fiilen başlatmışlardır. Mantık kurallarını kullanmanın sakıncası olmadığını aksine bunların kelâmın bir parçası olduğunu ve daha önce kelâmcıların delillerinde farklı ibare ve ıstılahlarla yer aldığını belirten Gazzâlî kelâm ve diğer İslâmî ilimlerde daha önce ortaya çıkan eğilimi hem meşrulaştırmış, hem de hızlandırmıştır. İlimlerdeki istidlâl biçimine bir düzen getirmek amacıyla savunduğu bir uygulamasıyla o, kelâmda mu'tezile ile başlayıp Eş'ari (ö.324/936), Mâturidî (ö.333/944) ve Bâkîllânî (ö.403/1013) gibi Ehl-i Sünnet kelâmcıları ile devam eden "mütেকaddimîn" dönemini sona erdirip felsefe ve mantığa kapıları açarak müteahhirîn devresini başlatan kişi olarak kabul edilmiştir.⁹ Bu dönem, Adududdin el-İci' (ö.756/1355)den itibaren yaklaşık bir asır boyunca, Taftazânî (ö.763/1390) ve el-Cürcânî (ö.816/1413) ile gelişen muhtevalî ve sistematik şerhler dönemi başlamıştır. Kelâm ilminin tarifleri, konu, gaye ve faydalarıyla ilgili başlıklar eklendi. Daha sonra diğer İslâmî ilimlerde olduğu gibi Kelâm ilminde de tekrar ve durgunluğun hakim olduğu bir döneme girildi. Ancak XIX. Yüzyılın sonlarından itibaren müslüman ilim adamları "Kelâm ilminin yenilenmesi" fikrini vurgulamaya başlamışlardır. Aslında Kelâm ilmi başlangıçtan itibaren İslam inancını korumaya matuf olarak temellendirilmiştir. Bu nedenle İbn Haldun (809/1406) Kelâmı şöyle tanımlamıştır. "Kelâm İmandan olan akide ve inançları akli delillerle isbat eden ve İslâm akidelerinde Ehl-i Sünnet ve'l Cemaat'ın doğru olan yolundan sapanların fikirlerini reddeden bir ilimdir."¹⁰

XIX. asırdan itibaren gelişen iç ve dış tenkitlere karşı kelâm ilminde bir teccid ve ıstılah zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Siyasette ittihad-ı İslâm'ı savunan, düşünce bazında ise materyalist eğilime sahip bulunan Celâl Nuri' (1877/1939)nin konumuz hakkındaki şu tesbitini buraya almak istiyorum. "Mütעדavil olan akaid kitab ve risaleleri şübûhat-ı Sâlifeyi def için tedvin edilmiştir. Bu, akaid itlak olunan şeyler, firak-ı dâlle ve muhtelif mu'tezile'ye karşı Ehl-i Sünnet denilen firak-ı nâciyenin reddiyelerinden ibarettir. Belki evvel zamanda, hakâiki İslâmiyye'ye bir takım süfestâiyye'ye karşı müdafaa için bu gibi cevablara ihtiyaç vardı. Meselâ Zât-ı Bârinin vahdâniyeti pek uzun bir vesile-i müdâfaa olmuştu. Kelime-i Şehâdetde bile bu zihniyet nümâyân oluyor. Halbuki bugün bunlara asla ihtiyaç yoktur. Çünkü

⁹ Dr. M. Said Özervarlı, Kelâm'da Yenilik arayışları, İSAM Yayınları, 1998. İst. s. 13

¹⁰ et-Taftazânî, Şerhu'l mekâsid, Alemü'l Kütüb, Beyrut, 1989, c.1, s.24

Allah'ın taaddüdüne inanan şöyle dursun, birliğine bile inanmayan vardır. Artık mu'tezile'den eser kalmamıştır. Binaenaleyh artık onlarla harb abestir. Onların, bugün, iddiaları bütün bütün unutulmuştur. O halde, o iddialara karşı serdedilen cevaplara ne hacet vardır. Halen ulemâmızın bin küsur senelik fırak-ı dâlle ile uğraşmaları ve bizleri de işgal etmeleri, meselâ hükümetimizin Karamanoğulları ile harb etmesine benzer."¹¹ Harputî de geçmişte hazırlanan Kelâm kitapları, daha çok kendi asırlarında çürütülmesi gereken olaylar ile İslâm dininden sapmış bid'ata düşen fırkalar ve eski Yunan hurâfelerine tahsis edilmişlerdir. Oysa ki o devrin eserlerinde; çağımızda meydana gelen bir çok bid'atlarla, eski ve yeni felsefeden kaynaklanan zındıklıkları çürütecek bilgiler ve deliller bulunmuyordu. Halbuki İslâm dinini korumak ve savunma konusunda güçlü olan kelâm ilmiyle onları yok etmek görevimizdir. İşte hak dinimizi ve doğru olan görüşümüzü bozmak veya ona şüphe katmak isteyenlerin tehlike ve iftiralarından korumak için sahih kelâm kitaplarından İslâm akaidimizin usulünü seçip ayırarak çağın beklentilerine cevap teşkil edecek bir eser hazırlamayı uygun gördüğünü belirtmektedir.¹²

Filibeli Ahmed Hilmi (1865/1914) de "İslâm toplumunun ciddi bir yenilenmeye ihtiyacı olduğunu" vurgulamıştır.

Ülkemizdeki kelâm ilminin yenilenmesine öncülük yapanlardan biri de İzmirli İsmail Hakkı (1868/1946)dır. "Yeni İlm-i Kelâm" adlı eserinde şu görüşlere yer vermiştir: "İlm-i Kelâm vezâifi itibariyle husemânın, muanidînin, müstersidînin tebeddülüyle tebeddül; muktezay-ı asra göre teceddüt eder. Bir vakitler kudemâyı mütekellimîn tarafından mantika muhalif olarak kabul olunan mebâdî bilâhere müteahirin tarafından kaldırılmış; bilakis kavânin-i mantıkıyye'ye mutâbık bir takım mebâdî va'z olunmuş idi.. Bugün dinimiz Câmi'ul mahâsin olmakla onda hiçbir vechile kusur yoktur. Onda kusur aramak abestir, gaflettir, cehalettir. Kusur ancak dinimizi anlamayanlarda; anlatamayanlarda, anlayıp inat ile cidalde bulunanlardadır. Kalbi saf, zihni hâlî olan gençlere dini öğretmek muallimlerin elindedir. Hatta dini sevdirmek, dinden nefret ettirmemek bile bir dereceye kadar muallimlerin yedinde olabilir. Dinimizde ikrah ve icbar olmadığından nasıl hiçbir kimsenin akide-i kalbiyesine taarruz olunamaz ise kalbin en hassas noktasının hissiyât-ı diniyeninin

¹¹ Dr. M. Said Özervarlı, a.g.e. s.47

¹² Abdullatif Harputî, a.g.e. s.47

rencide olunmasına da müsaade olunamaz. Bu husus hürriyete tecâvüz değil belki hürriyeti vikayedir.”¹³

Kelâmı modern düşünce ile irtibatlandırmaya çalışan İzmirli'nin şu tesbiti de çok önemlidir. “Resmî İlm-i Kelâmımız el-yevm kıymet-i ilmiyesini zayı etmiştir. Bugünkü ilm-i Kelâm nazariyat-ı cedide-i felsefiyye ile ta'dil ve ihtiyacat-ı asriyye'ye göre tevsi olunmalıdır.”¹⁴

Aynı dönemde Muhammed Abduh (1849/1905), Muhammed İkbâl (1875/1938), Seyyid Ahmed Han (1817/1898), Şah Veliyyullah (1703/1762), Şibli Nu'mani (1857/1914) ve Fazlur-Rahman (1919/1990) gibi alimler de kelâm ilminin yenilenmesi ihtiyacı üzerinde durmuşlardır. Batı düşüncesinde meydana gelen hareketlilik ve ortaya çıkan yeni görüşlerin de etkili olduğu kelâmdaki yenilik arayışları bu devirde ortaya atıldığı halde tam anlamıyla müşahhas bir alan haline geldiği de söylenemez. Ancak yeni bir kelâm ilmine ihtiyaç olduğu hususunda önemli tesbit ve temennilerde bulunulmuştur.

Çağımızdaki İtikadî Sapmalar: Kelâm ilminin temelini teşkil eden müttekaddimîn ve müteahhirîn devirlerine ait bazı problemler üzerindeki tartışmaların günümüzün sıradan insanına anlatmak oldukça zordur. Çünkü bu inançların büyük kısmı çağımızın değil geçmişin problemlerini yansıtmaktadır. Örneğin, bugün Kur'an'ın mahluk olup olmadığı, Allah'ın sıfatlarının O'nun zatından olup olmadığı vb. ilk dönem kelâmcılarını bir hayli meşgul eden problemler bugünün insanı için öncelik ve önem ifade etmeyebilir. O halde çağın konjunktürü gereğince insanları tevhid akidesiyle tanıştırmak için nelerin yapılması gerektiği sistematik bir değerlendirme ile belirlenmelidir.

Yakın çağda ve günümüzde ortaya çıkan çeşitli felsefi, toplumsal, ekonomik ve siyasi akımlar bulunmaktadır. Zira dünyanın siyasi özelliği, laiklik prensibini gündeme getirerek. inancın, siyasi veya dünya hayatıyla herhangi bir ilgisinin olmaması gerektiğini savunanlar vardır.¹⁵ Oysa ki bu tür salt, yanlı ve sübjektif bir anlayış Budizm, Konfüçyanizm, Brahmanizm, Zerdüştcülük, Yahudilik, Hıristiyanlık, hatta Şii ve bazı sûfi tarikatlardaki inanç izlerini ve anlayışını

¹³ İzmirli İsmail Hakkı, Yeni İlm-i Kelâm, Umran Yayınları, Hazırlayan, Dr.S. Hizmetli. Ank. 1981, s.4.

¹⁴ Dr. M. Said Özervarlı, a.g.e.s.50

¹⁵ Said Havva, El-Esas Fi's Sünne İslâm Akaidi, Aksa (Çeviren: Komisyon) İst. 1992, c.8.s.147.v.d.

çağrıştırmaktadır. Bu tür bir laiklik anlayışı, modern düşünceli insanın ufkunu açamaz. Çağımızda fert ve toplumun inancını tehdit eden diğer itikadî saplantılar ise; materyalizm, pozitivizm, panteizm, Marksizm, varoluşçuluk, ateizm, darwinizm, feminizm, ruhçuluk hatta satanist düşünce tuzağıyla intihar ve ölümlü sonuçlanan birçok mistik ya da felsefi akımlardır.¹⁶ Yine günümüzde cennet ve mükafat müjdeleyerek ortaya çıkan ancak Kur'an ve Sünnet başta olmak üzere bilimden uzak, bid'at ve hurafelerle dolu bir çok bölgesel ve lokal tarikat, cemaat ve meşreplerin de faaliyetleri dikkate alındığında gerçek inanç prensiplerindeki sapmaların boyutu daha net karşımıza çıkmaktadır.

Örnek olması bakımından bu saplantılardan sadece "ateizmin" gençler üzerindeki olumsuz etkilerini sergilemek bakımından Ankara Üniversitesi'nde 435 öğrenci üzerinde yapılan bir araştırmanın sonuçlarına işaret etmek istiyorum: Bu gençlerin Allah'a inanıp inanmadıkları yolundaki soruya alınan cevapta % 60 ı kesin, % 22 sinin problemlili, % 8 nin inançsız, % 4 ünün bilgisiz, % 2 sinin ise müdahaleli olarak Allah'a inandığı tesbit edilmiştir. Bu oranlamayı iki şıkla ifade etmek gerekirse gençlerin % 84 ü Allah'a inanmakta, % 16 sı ise ilgisiz, inançsız ve inanç aleyhtarı olarak görülmektedir. Bu gençlerin Allah inancını olumlu ya da olumsuz etkileyen faktörler ise önem sırasına göre aile, okul, okunan kitap ve arkadaş gurubu olduğu anlaşılmıştır.¹⁷

Gençlik başta olmak üzere toplumun çeşitli kademelerini olumsuz etkileyen bu akımlar yalnızca İslâm dininin temel öğretileri için değil, aynı zamanda bu tehlikelere karşı entellektüel birikimi olmayan savunmasız Müslümanlar için de büyük tehlikeler oluşturmaktadır. O halde günümüz kelâm bilginleri, seleflerinin bu husustaki görüşlerini aynen nakletme yerine onların metot ve sisteminden yararlanarak günümüzde gelişen tıp, fizik, matematik, astronomi, biyoloji vb. bilimlerin çağdaş verilerinden de istifade etmek suretiyle kendilerinin ana konusu olan "Tevhid İnancı"nı bu devrin insanına anlayabileceği bir kolaylık ve üslup içerisinde yeniden yorumlamak ve ortaya koymak durumundadırlar.

¹⁶ Bekir Topaloğlu, Allah'ın varlığı (isbât-ı Vacib) Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1979. Ank. s.153. v.d. A. Bülent Baloğlu, Türkiye Günlüğü, "Kelâm ve Fıkıh" 1996. Sayı 41, s.89 v.d; Yasin Aras, Aksiyon Dergisi 1999. s.186

¹⁷ Prof. Dr. Münir Koştaş, Üniversite Öğrencilerinde Dine Bakış, T. Diyanet Vakfı. Ank. 1995, s.30. v.d.

Yeni Kelâm Konuları ve Çözümler: İnsanlık üçüncü bin yılına girmeye hazırlandığı şu günlerde din olgusu fert ve toplum hayatındaki tazeliğini ve önemini korumaktadır. Çünkü dinin özünde hem Tevhid akidesi ve moral değerleri hem de insanlara, çevreye kısaca bütün varlıklara karşı olumlu ilişkiler ile barış, huzur ve güvenlik bulunmaktadır. Akl-ı selimi ağırlıkta olan hiçbir fert ve toplum bu değerleri bırakmayı veya incitmeyi denememiştir. Bu nedenle İslâm'ın bütünlüğü içinde işlev gören her konu kelâmî bir yaklaşıma muhtaçtır. Öncelikle geçmiş kelâm alimleri tarafından da ağırlıklı ve detaylı olarak ele alınan Tevhid inancı, insan hürriyeti (kaza-kader) ve bilgi gibi problemlerin günümüz şartlarında yeniden irdelenerek tatmin edici çözümlere ulaştırılmalıdır. Zira Kur'an'ın ana konusu ve misyonu tevhiddir. İnsanın onur ve haysiyetini zedeleyecek her teşebbüsü yasaklayarak sadece O'na kulluk edilebileceği ve O'ndan yardım istenebileceği¹⁸ hükmü ile insanı kendi cinsine karşı minnet ve boyun eğmekten kurtarmıştır.

Nitekim Kelâm ilminin doğuşunu ve gelişmesini hazırlayan sebeplerden biri de insan hürriyetini ilgilendiren fiil, irade, kazâ ve kader anlayışı gibi hususlardır. Çünkü ferdin Allah'a, topluma ve hukuka karşı sorumluluğu bu problemlerin yorumuna göre şekillenir. Kur'an bu hususlara şöyle işaret etmiştir.

*"Allah kişiye ancak gücünün yeteceği kadar yükler! Kazandığı iyilik lehine, ettiği kötülük de aleyhinedir."*¹⁹

*"Bu yaptığının karşılığıdır. Yoksa Allah kullarına asla zulmetmez."*²⁰

*"Başımıza gelen herhangi bir musibet ellerinizle işlediklerinizden ötürüdür. O, yine çoğunu affeder."*²¹

*"Şüphesiz ona yol gösterdik. Buna kimi şükreder, kimi de nankörlük."*²²

Kelâmcılar ve filozoflar irade, kazâ, kader ve kulların fiillerine ışık tutan bu ve benzer ayetler hakkında farklı yorumlarda bulunmuşlardır. Ne var ki günümüzde

¹⁸ Fatıha, 1/3-4

¹⁹ Bakara, 2/286

²⁰ Al-i İmrân, 3/182

²¹ Yunus, 10-27

²² El-İnsan, 76/3

hayat ve olaylar daha da girift hale gelmiştir. Trafik kazaları, Deprem ve savaş gibi toplu ölümlerle karşılaştığımız bu çağda yorum ve sorumluluğun daha net ve anlaşılır bir biçimde değerlendirilmesi gerekmektedir.²³

Varlık problemi dinlerin temelidir. Denebilir ki, Allah'ın var oluşu konusu, insan için bilinmesi tabii, zaruri ve bedihî bir hadise olarak kabul edilmiştir. Çünkü selim bir fitrat ile yaratılan insan normal olarak yaratana tanır. Buna ancak gaflet, kibir ve inat gibi arızî bazı haller mani olabilir. Çağımızda bu geçici olumsuzlukları kaldırarak Allah'ın varlığını ve birliğini kanıtlayan delil, eser ve olaylar arasındaki tabii irtibatı sağlayan temel espirileri gönüllere yerleştirecek bilimsel ve sistematik çalışmalar yapılmalıdır.²⁴

Günümüzde gelişen ve değişen siyasi, felsefi, kültürel ve sosyal olaylar karşısında gündeme gelen ya da beklenenden daha fazla önemsenen konuların belirlenmiş ilmî disiplinlerden biriyle ilişkilendirilmesi gerekir. Buna göre yeni ilmi kelâmın muhtevası projelendirilirken şu hususların da kelâm ilminin inceleme alanına dahil edilmesinin yararlı olacağı kanaatindeyim:

Laiklik: Günümüzde hararetli yorum ve tartışmalara açık konulardan biri de laikliktir. Çoğu zaman din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması şeklinde nitelenen laiklik son yıllarda dini ıslah etmek, değiştirmek, uyarlamak kısaca reform hareketine kılıf ve şemsiye yapacak kadar aşırı uçlara çekilmek istenmektedir. Oysa ki batı ülkelerinde bile laiklik esas itibariyle bir devlet tutumudur. Temel hak ve özgürlüklerin tanımı ve sayımında kısıtlayıcı bir ilke olarak görülmemektedir. 1789 Fransız ihtilaliyle birlikte gündeme gelen laiklik, özellikle batı toplumunda kilise ve devlet ilişkilerinde büyük bir rol oynamıştır. Kilise hukuku, eğitim, demokrasi ve insan hakları gibi toplumun temel dinamikleriyle iç içe gelişen laiklik ülkemizde de büyük tartışmalara neden olmuştur. Söz konusu tartışmanın uzantısı olarak laiklik ile dini değerler arasındaki zıtlıkların bilimsel izahında, güçlük çekilecek kadar değişken hatta çelişkili durumlarla karşılaşmaktadır.²⁵ Kur'an'ın şu ayetleri toplumu, laiklik, din ve inanç hürriyetine ilişkin tartışmalara açıklık getirerek sürekli

²³ Geniş bilgi için bkz. Dr. M. Saim Yeprem, İrade Hürriyeti ve İmam Mâturidî, M.Ü. İlahiyat F. Vakfı Yayınları, İst. 1984. s. 141. v.d.

²⁴ Bekir Topaloğlu, a.g.e. s.24. v.d.

²⁵ Ömer Anayurt, Fransa'da Klasik Geleneksel Laikliğin Çözülüşü, Türkiye Gündeliği, 1994, Sayı 29. s.169

ve objektif bir çözüm tarzı ortaya koymuştur. “Dinde zorlama yoktur. Artık doğrulukla eğrilik birbirinden ayrılmıştır...”²⁶ “sizin dininiz size, benim dinim de banadır.”²⁷

İnsan Hakları ve Demokrasi: Bilindiği üzere nübüvvet konusu kelâm ilminin aslî konularındandır. Şiblî vahyin alıcısı durumundaki peygamberin şahsiyeti, hayatı ve söylemleriyle ilgili çıkabilecek sorunlarla da kelâm ilminin ilgilenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Tarihi süreç içinde demokrasi ve insan hakları en geniş şekliyle veda hutbesinde gündeme getirilmiştir. Aynı problem daha sonra 1776 Amerikan bağımsızlık bildirgesi ve aynı tarihteki virginia insan hakları bildirgesi ile daha sonra gerçekleşen Fransız ihtilalinin arkasından ilan edilen 1789 insan ve yurttaşlık, vatandaşlık hakları bildirgesi gibi belgelerle pratiğe aktarılmıştır. Bugün farklı din, ırk ve cinse mensup insanlar arasında adâleti uygulamak onların inanç ve düşünce biçimlerine saygılı olmak son derece önemlidir. Aslında insan hakları, demokrasi ve barış içinde yaşamak gibi değer ve talepler bir ideolojinin unsurları olarak görülmemelidir. Tam tersine bu tür değerler, din ve vicdan özgürlüğü te'minatı altında serbestçe yerine getirilmelidir. Devlet ve organize edilmiş diğer kurumlar ve toplumlar inançların ve dini yorumların önünü açmalıdır.

Kadının Sosyal Konumu: Toplumun teşkilinde kadın ve erkek olmak üzere iki önemli unsur vardır. Dünya nüfusu, tarıma dayalı kırsal hayattan sanayi ağırlıklı şehir hayatına doğru yönelmiştir. Dolayısıyla kadının çalışma, evlenme, boşanma ve miras hakkı gibi bazı temel problemleri de birlikte gündeme gelmiştir.

Bugün kadının sosyal statüsünün girdiği süreç, onu layık olduğu mevkiye çıkarma gayreti olmaktan çok, onu tabiat ve fıtratını tamamen göz ardı eden bir mecraya sürüklemiştir. Teknolojiyi kullanmak suretiyle onun nötrleştirilmesi, üreme fonksiyonunun kaldırılması, karşı cinse ihtiyaç duymadan çocuk sahibi olması ve dolayısıyla eşcinselliğin teşvik edilmesi boyutlarına varmıştır.²⁸ Oysa ki bu olumsuz gelişmelere karşı “*Selim fıtratının*” korunması gerekmektedir. Dolayısıyla kelâm ilminin böylesine önemli bir konuyu da ilgi alanına alması kadar daha tabii bir şey düşünülemez.

²⁶ Bakara, 2/256

²⁷ El-Kafirûn, 109/6

²⁸ Dr. M. Sait Özervarlı, a.g.e. s.138

İbadetlerin Lüzum ve Gayesi: Aslında iman ile ibadet arasındaki ilişkilerin incelenmesi ilk kelâmcılarla birlikte gündeme gelmiş, yapılan tartışma ve yorumlar ibadetin imandan bir cüz olup olmadığı şeklinde yoğunlaşmıştır. Bir de ibadetlerin insanın ruh, beden, ahlak, temizlik ve iş hayatı üzerinde olumlu etkileri vardır. İslâm özellikle Yahudilik ve Hıristiyanlığın eksik bıraktığı hususları tamamlayan insan hayatını daha mükemmel kılmak ister. Bu nedenle her ibadet Allah katında bir hikmete matuf olarak insanlara emredilmiştir. Dolayısıyla fert ve toplumun mutluluğu da bu ibadetlerin yerine getirilmesiyle yakından ilgilidir. Buna göre doğrudan iman esaslarıyla ilişkili olmazsa bile ibadetlerle ilgili yapılan tartışmalar kelâm ilminin dışında tutulamaz. Burada önemli olan husus, kelâmcıların metot olarak ibadetlerin farzîyetini gösteren nassları delil olarak getirmek yerine, onlardaki hikmeti, fert ve topluma kazandırdıkları manevi yücelikleri günün insanını tatmin edecek şekilde ortaya koymalarıdır.²⁹

İman ve Moral Değerler: Sanayi, teknoloji ve buna paralel olarak meydana gelen sosyal etkinlikler bireyin hareket kabiliyetini oldukça sınırlandırmaktadır. Bu tür tıkanıklık ve gerginlikler çoğu zaman bunalım, stress hatta intihar ile sonuçlanmaktadır. Benzer olumsuz gelişmeler, çoğu zaman tevhid inancından uzaklaştırılmış şaşkın ve sapık düşen diğer bir deyimle boşlukta yüzen guruplarda daha çok göze çarpmaktadır. Zira bu tür insanlar cehl içinde hayatını sürdürerek yaratılış amacını bilemez, yeryüzünde bulunmasındaki hikmeti düşünemez, dünyaya niçin geldiğini ne yapması gerektiğini ve oradan ayrılırken de nereye gittiğini bilemez. Zira ahiret alemine inanmadığından bütün hayallerini ölmeden önce dünyada gerçekleştirmek ister. Böylece dünya hayatına esir olur. Helal ve haramı birbirine karıştırır. Başkasına zarar vermesini önemsemez. Ferdîyetçiliği ve “ego” sonu ön plana çıkarır. Toplumun sosyal refahı için sorumluluk taşımaz.³⁰

Din-Devlet İlişkisi: Geçmişte ve günümüzde din ve devlet ilişkilerinin akışında bazı tartışmaların olduğu bir gerçektir. Avrupa’da gelişmiş olan siyaset felsefesi din ve devlet arasındaki ilişkilerinde Calvin, Luther ve Bossuet gibi ilâhiyatçı ve aynı zamanda Papaz olan düşünürlerin öngördükleri bir tarzı benimsemiştir. Bu düşünce akımına göre; devletin dinden bağımsız bir varlığı yoktur. Devlet, dinden neş’et eden ilkeler ve normlar uyarınca hayat bulan bir

²⁹ Dr. M. Sait Özervarlı, a.g.e. s.141

³⁰ Ez-Zendani, Kitabü't-Tevhid, Mektebetü-Tayyibe, M. Münavvara, 1990. S.17

kurumdur. O gücünü dinden aldığı sürece vardır. Çünkü din ve devlet organik bir bütündür. Devlet ise adeta bir “*Kilise Devleti’dir.*” Tanrı’nın yeryüzüne bir yansımasıdır. Bu nedenle hükümdara karşı koymak bir bakıma Tanrı’yı inkâr demektir. Egemenlik teorisinin öncülerinden J. Bodin’e göre böyle bir durum devletin ve toplumun selâmetini tehlikeye sokmakta bire birdir.³¹

Batıda din-devlet ilişkileri açısından ikinci bir görüşün öncülüğünü yapan, Makyavel, Hobbes, Montesquieu ve Rouseau gibi düşünürler ise siyasetin din üzerindeki önceliğini ve üstünlüğünü savunmuşlardır. Böylece dinin siyasete tabi olması yolundaki tezi desteklemişlerdir. Ülkemizde de son yıllarda bu düşünce akımına yakın ve benzer görüşler bulunmaktadır.

Eski Roma ve Musevilikten örnekler vererek din ve devlet ilişkileri üzerinde çığır açan diğer bir batılı bilim adamı ise Hobbes dur. Ona göre, “din sadece insana lazım değil, topluma da lazımdır. Ama özellikle devlete daha lazımdır. O halde dini belirleyen devlet olmalıdır. Yer yüzünde hiçbir millet yoktur ki, dini milletin yasalarınca olmasın ve otoritesi o millettten kaynaklanmasın.” Bu yaklaşım ve açıklama tarzına göre din ile devlet arasında bir çatışma söz konusu olamaz.³²

Sonuç: İslâm âleminin de dahil olduğu çağımızdaki insanlık ailesi değişik inançlara mensup olarak farklı coğrafyalarda yaşasalar bile huzur ve mutluluk onların ortak amaçlarıdır. Kelâm ilminin tarif ve gayesindeki hedef ve kapsam, insanlığın bu beklentisine cevap verebilecek zenginliktedir. Çünkü; İlm-i Kelâm kesin deliller kullanmak ve vâki olacak şüpheleri izale etmek suretiyle dini akideleri ispata kudret kazandıran bir ilimdir. Son zamanlarda İslâm dünyasında da din ve devlet ilişkileri konusundaki tartışma ve yorumlar artmıştır.

Ancak günümüzdeki bu tartışma daha çok din-devlet ilişkileri yetki paylaşımı ve iktidar eksenini üzerinde yoğunlaştığını görüyoruz. Kanaatimce bu problemin de kelâm konularının arasında incelenmesi daha uygun olur.³³ Çünkü kelâm ilminin tek ve asıl hedefi; insanlığı taklit derecesinden iman derecesine yükseltmek, hak yolu arayanları irşad etmek, inatçıları susturmak, iman prensiplerini batıl, sapık ve şüpheli davranışlardan korumak, ibadet ve amel konusunda niyet ve itikadî

³¹ Prof.Dr. Nur Vergin, Din ve Devlet İlişkileri Düşüncesinin Bitmeyen Senfoni’si, Türkiye Günlüğü Dergisi, Sayı; 29. Tem-Ağus. 1994. s.5 v.d.

³² Prof.Dr. Nur Vergin. a.g.e. s.6

³³ Bekir Topaloğlu, Kelâm İlimine Giriş, Damla Yayınevi, İst. 1981.s.50.v.d

sağlamlaştırmak daha da önemlisi Allah'ın varlığını nübüvvet müessesini, ilâhi kitapların varlığını ve ahiret inancını te'minat altına alarak "*Dünya ve ahiret mutluluğuna ulaştırmak*"tır.

Üstelik bu değerler zaman ve mekan ile de sınırlı değildir. Dolayısıyla günümüzde zor ve karmaşık görünen bir çok problemin arka planında itikad, ibadet ve moral değerlerinin yetersizliği hissedilmektedir. Bu nedenle insanları dünya ve ahiret hayatında iyilik, güzellik ve mutluluğa ulaştırmak için tek amacı yol göstericilik olan vahiy akla hitap eder ve onun tarafından anlaşılıp yorumlanmasını ister. İslâm düşünce tarihinde aklın önemini küçümseyen bazı anlayışlar olmasına rağmen, hakim çizgi vahiy ile akıl arasında bir zıtlık bulunmadığıdır. Vahyin anlaşılması ve yorumlanması hususunda her inanmış insana, düşünce gücü ve bilgisi ölçüsünde sorumluluk düşmektedir. Bu nedenle her mü'min aklını kullanmak zorundadır. Özellikle günümüzde ulaşılan ve karşılaşılan yeni problemlerin çözümünde fonksiyonel akla önemli bir görev düşmektedir. İnsanın ruh ve tabiatına uygun düşmeyen, ezeli, ebedî ve evrensel bir özellik taşımayan her türlü kusur ve noksanlıklarla iç içe olan bütün batıl-sapık inanç ve düşünce akımlarına karşı duyarlı olması insanın hem kendisine hem de bütün insanlığa hizmet etmesi anlamına geldiğini unutmamak gerekir. □